

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВБИВСТВ, СКОЄНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ
ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ЧИ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Проблемам розкриття та розслідування вбивств в криміналістичній літературі приділялася значна увага, але ці дослідження в основному проводилися у другій половині минулого століття. Останнього часу у механізмі вчинення вказаної категорії злочинів відбулися суттєві зміни. Вивчення кримінальних справ про вбивства у південних областях України показує, що з 1991 до 2001 року відсоток навмисних убивств по Миколаївській області склав 33,86 %, по Одеській – 44,09 %¹. Способом здійснення цих злочинів у 63 % була обрана вогнепальна зброя, у 9,44 % були застосовані вибухові пристрої. Таким чином злочинцями використовувалась вогнепальна зброя і вибухові пристрої у 72,44 % навмисних убивств. Ця обставина й обумовлює необхідність криміналістичного аналізу механізму вчинення цього різновиду злочинів.

Сучасна політична й економічна ситуація в Україні зробила доступ до вогнепальної зброї, вибухових пристроїв і боеприпасів умовно обмеженим. Низький рівень охорони й обліку боеприпасів військових частин сприяє доступу злочинців до вогнепальної зброї (ВЗ), вибухових пристроїв і вибухових речовин (ВР). З вивчених кримінальних справ про умисні вбивства з використанням вогнепальної зброї чи вибухових пристроїв, лише у 8 випадках злочинцями була використана саморобна й у 12 випадках перероблена зброя. Вивчення закономірних зв'язків між подібними даними про елементи криміналістичної характеристики визначеного виду злочинів чи їхніх груп є одним із перспективних досліджень у криміналістиці.

Розвиток криміналістичної техніки, тактики розкриття злочинів (убивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, ВР і ВР) і тактичних прийомів виконання слідчих дій відбувається з урахуванням криміналістичної характеристики убивств, з використанням даних про сучасні особливості злочинної діяльності убивць, змін методів і засобів, які злочинці прагнуть пристосувати до обстановки, що змінюється, і зробити їх більш потайливими, надійними і хитрими.

Структура криміналістичної характеристики убивств, у тому числі скоєних із застосуванням вогнепальної зброї, ВР і ВР, повинна відповідати структурі самого злочину. Оскільки злочин – складне явище, вивчення його доцільно робити за допомогою апарата теорії систем. З позиції названої теорії злочин – система пов'язаних між собою: 1) об'єкта зазіхання; 2) суб'єкта зазіхання; 3) характеру діяння (дія, бездіяльність); 4) психічної діяльності суб'єкта; 5) фактів наслідків; 6) місця здійснення злочину; 7) часу здійснення злочину; 8) суспільної небезпеки скоєного.

¹ Всього було вивчено 136 кримінальних справ про вбивства, розглянутих судами Одеської і Миколаївської областей.

Елементи злочину, а також відображення цих елементів у криміналістичній характеристиці поєднані закономірними зв'язками, що являють собою чи залежності (тобто відносини), чи взаємодії, чи сполучення взаємодій і взаємин. Установивши один елемент, слідчий одержує інформацію про інший елемент чи декілька елементів, про їхні ознаки і відповідні цим ознакам властивості [1; 2]. Дійсно, взаємозв'язки між ланками ланцюга настільки значимі, що навіть при описові елементів криміналістичної характеристики убивства, скоєного за допомогою вогнепальної зброї ВП і ВР, дуже важко описувати кожен елемент окремо, у відриві від інших.

Елементами криміналістичної характеристики убивств, скоєних за допомогою вогнепальної зброї, ВР і ВП є: 1) спосіб підготовки, здійснення злочину і спосіб приховання слідів злочину; 2) особистість потерпілого; 3) слідова картина злочину; 4) місце, час, мотиви скоєння даного роду вбивств; 5) особистість убивці (може бути як замовник, так і виконавець). За змістом ці елементи є підсистемами знань про істотні обставини даного виду убивств. Важливо відзначити, що елементи, які утворюють криміналістичну характеристику, закономірно пов'язані і взаємно обумовлені діями злочинця по підготовці, скоєнню даних злочинів, що, у свою чергу, певною мірою характеризує особистість злочинця, мотиви, цілі скоєного ним злочинного діяння.

Спосіб підготовки, здійснення злочину і спосіб приховання слідів злочину. На вибір злочинцем конкретного способу скоєння вбивства впливають такі фактори, як стать, вік, фізичний розвиток злочинця і потерпілого, місце і час скоєння злочину, його мотиви і цілі, а також ряд інших обставин. У випадку використання ВП як засобу вбивства цей спосіб обирається злочинцем з таким розрахунком, щоб між скоєними діями і смертю потерпілого пройшов певний проміжок часу, використовуваний ним для створення неправдивих доказів невинності.

На етапі підготовки до скоєння вбивства із застосуванням вогнепальної зброї обирається конкретна зброя для реалізації злочинного задуму. При цьому злочинці використовують автоматичну і напіваавтоматичну стрілецьку зброю, гвинтівки зі снайперським прицілом. Якщо на початку 90-х років минулого століття застосовувалося головним чином вітчизняна зброя – автомати «АК-74», «АКМ», «АКС-74У», пістолети «ПМ», «ТТ», то до середини останнього десятиліття арсенал став поповнюватися за рахунок іноземних моделей – ізраїльських пістолетів-кулеметів «УЗІ», пістолетів «Берета» (Італія), «Вальтерів», «Парабелумів» (Німеччина), американських «Кольтів», австрійських «Глоків». У багатьох випадках виконавці застосовують вогнепальну зброю, споряджену сучасними оптичними і лазерними прицілами, глушниками, приладами нічного бачення.

При підготовці до здійснення вбивства із застосуванням вогнепальної зброї і ВП здійснюються активні заходи для облаштування місць засідок і їх маскуванню, створення схованок для збереження зброї і боєприпасів (іноді поблизу від місця убивства). Готування до злочину з використанням ВП насамперед складається в підшукуванні, придбанні, виготовленні засобів скоєння злочину – вибухового пристрою або вибухової речовини. У

практиці найбільш часто використовуються наступні способи доставки ВП на місце наміченого вибуху і місця їх закладки: а) установка під дверима чи ворітьми; закидання у вікно чи вентиляційну трубу; б) закидання у двір будинку; в) установка на підвіконні чи балконі; г) установка в стіни чи фундаменти; д) установка в автомобілі; е) кидок у людину; ж) постріл із гранатомета; з) установка на дереві чи стовпі; і) розміщення в ґрунті; посылка поштою; к) закидання на дах.

У ряді випадків злочинцем, у залежності від обстановки і параметрів пристрою, заздалегідь визначається спосіб маскуванню ВП з метою утруднення можливості його завчасного виявлення і знешкодження. Спосіб маскуванню ВП обумовлюється місцем його застосування. У випадках, коли місцем обране конкретне приміщення (кімната, кабінет і т.ін.), ВП може бути поміщене у кошик для непотрібних паперів, шухляду робочого столу визначеної особи, у книгу з заздалегідь зробленими вирізами в її аркушах для вміщення ВП, у валізу або пакет (згорток), нібито забутий кимсь у приміщенні і т.ін. Можливе також маскуванню вибухівки під мішки із сипучим вантажем, наприклад, цукром.

Наприклад, у 1996 р., невідомий передав вахтовому для капітана катера «Комета», маршруту Одеса–Очаків книгу, загорнену у твердий пакувальний матеріал. Вийшовши в море, капітан розкрив книгу, після чого відбувся вибух і від отриманих поранень капітан помер на місці події. Експертизою встановлено, що обкладинка книги служила лише камуфляжем для маскуванню ВП, виконаного кустарним способом.

При вибуху будинків ВП може бути поміщено в нежитлових частинах будинку (підвали, бойлерні, сходові клітки, сміттєзбиральники та ін.), а також в орендованих приміщеннях (офіси, квартири, склади та ін.). Коли місцем кримінального вибуху є автомобіль, ВП може міститися під капотом, усередині салону (нерідко під переднім сидінням) або ззовні на днищі автомобіля та ін.

До готування злочину належать і дії по попередньому обстеженню (рекогносцировці) передбачуваного місця скоєння злочину і навколишньої його місцевості, вивченню звичного маршруту проходження майбутньої жертви і визначенню найбільш зручного місця для скоєння злочинного задуму, конкретної дати і найбільш придатного для цього часу, а також при вбивствах на замовлення – дії по підшукуванню виконавця убивства, дії, пов'язані із забезпеченням транспортним засобом для доставки виконавця злочину на місце убивства і швидкого повернення з нього та ін. Звертається увага на той факт, що багато які із зазначених підготовчих до злочину дій часто здійснюються самим виконавцем [3, с. 9].

Безпосереднє здійснення убивства в основному залежить від використовуваних типів і видів зброї й інших засобів убивства, а також обраного місця злочину. При використанні стрілецької зброї з урахуванням обстановки відкривають вогонь на різній відстані від наміченої жертви – або стріляють майже в упор, або з більш значної відстані. У під'їздах будинків убивці зазвичай використовують пістолети з глушниками, стріляючи з близької відстані, при очікуванні виходу жертви з квартири чи її повернення до

дому. При нападі на потерпілого, який знаходиться в автомобілі, відкривають вогонь не тільки при зупинці транспорту, при посадці (виході) потерпілого в автомобіль, але і по рухомій цілі з засідки чи при переслідуванні.

При використанні ВП для скоєння вбивства звичайно місцем обираються автомобілі потерпілих, офіси, квартири. Нерідко підтривають заздалегідь викрадені автомобілі, начинені потужними зарядами ВР і припарковані у найбільш зручному місці для реалізації злочинного наміру. Щоб компенсувати недостатню вибірковість (не зовсім точну спрямованість) вибуху іноді злочинець чи злочинці збільшують заряд, що призводить до значного розширення ударного впливу ВП, до загибелі не тільки наміченої жертви, але й багатьох сторонніх людей.

На вибір злочинцем способу приховання злочину впливає характер зв'язку злочинця з потерпілим і місцем скоєння злочину. Характер і послідовність здійснюваних при цьому дій визначається особистісними даними злочинця й обстановки скоєння злочину.

Велике значення має розподіл убивств у залежності від способу приховання слідів злочину. У випадках, коли дії по прихованню були заздалегідь передбачені планом суб'єкта, реалізувалися з врахуванням і у взаємному зв'язку з підготовчими операціями і прийомами по позбавленню життя, їх варто розглядати як елемент способу скоєння вбивства. Заходи для приховання убивства, не охоплювані способом, здійснюються, насамперед, для приховання необережних убивств, а також скоєних у стані афекту. До числа заходів для приховання убивства варто віднести операції і прийоми з попередження виникнення матеріальних слідів убивства на місці скоєння злочину, трупі, одязі, тілі убивці.

Для створення резерву часу, що забезпечує злочинцеві можливість безперешкодно залишити місце скоєння злочину, він у багатьох випадках здійснює тимчасове приховання трупа. Так, труп, який знаходиться у житловому приміщенні, переноситься в підсобні приміщення, ванну кімнату, завалюється одягом, постільними належностями. В окремих випадках приміщення, в якому знаходиться труп, з метою приховання слідів убивства підпалюється.

На відкритій місцевості труп маскується гілками, сухим листом, будівельним сміттям або переміщається в місце, де він буде менш помітний – у канаву, підвал, каналізаційний люк, каркас споруджуваного або будинку, що ремонтується і т.ін. Одночасно злочинцем вживаються заходи до знищення слідів злочинів на собі самому: провадиться чищення, прання, ремонт одягу, його заміна, замивання слідів крові і т. ін. Знаряддя вбивства наприклад, вогнепальна зброя, нерідко викидаються на місці вбивства чи на дорозі від нього.

Водночас зі знищенням слідів злочину у ряді випадків здійснюються спроби створення неправдивого алібі. Як правило, подібні спроби зводяться до схвалення родичів і знайомих до дачі неправдивих свідчень про час його повернення додому в день убивства, про їхнє спільне проведення часу.

Вивчення кримінальних справ по убивствах зазначеної категорії з використанням ВР і ВП показало, що способи скоєння убивства та способи

маскування слідів злочину злочинцями постійно удосконалюються, і відбувається це в умовах розвитку техніки, електронних засобів управління і надходження на озброєння в армії різних країн нових видів озброєнь. Тому одним з першорядних завдань криміналістів є встановлення механізмів дій нових озброєнь і слідів, які ці механізми залишають.

Список літератури: 1. Видонов Л.Г., Видонов В.Л. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений и закономерных связях между ее элементами // Криминалистическая характеристика преступлений.: Сб. научн. тр. М., 1974. 2. Густов Г. А. Понятие и виды криминалистической характеристики преступлений // Криминалистическая характеристика преступлений: Сб. научн. тр. М., 1984. 3. Михайленко О.В., Постика И.В., Шульга М.М. Розкриття злочинів, які пов'язані з використанням вибухових пристроїв та вибухових речовин: Учбово-методичний посібник. Одеса, 2002.

Надійшла до редколегії 05.08.03